



JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 05.10.2022
Published /Yayınlanma 30.11.2022
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Erekmekçi, M. (2022). Mikro milliyetçilik; modernist bir inşa mı, geçmişin hayaleti mi; modernist ve etno sembolcü milliyetçi kuramlar bağlamında bir değerlendirme. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(89), 2231-2243.

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3340>

Öğr. Gör. Dr. Mert EREKMEKÇİ
<https://orcid.org/0000-0002-7165-8884>

Batman Üniversitesi, Fen/Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Batman / TÜRKİYE

MİKRO MİLLİYETÇİLİK; MODERNİST BİR İNŞA MI, GEÇMİŞİN HAYALETİ Mİ; MODERNİST VE ETNO SEMBOLCÜ MİLLİYETÇİ KURAMLAR BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

MICRO NATIONALISM; A MODERNIST BUILDING OR A PHANTOM OF THE PAST; AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF MODERNIST AND ETHNO SYMBOLIST NATIONALIST THEORIES

Issue/Sayı: 89

Volume/Cilt: 9

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

ÖZET

Milliyetçiliğin tüm dünya toplumlarını etkileyen bir ideoloji olarak ortaya çıkışı Batı'da ulus devletlerin ortaya çıkış sürecine paralel bir seyir izlemiştir. Milliyetçilik, günümüz toplumlarının siyasal, kültürel ve sosyal yapılarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Milliyetçiliğin gelişimi ve toplumlar üzerindeki etkisini açıklamak için farklı kuramlar, farklı bakış açıları geliştirilmiştir. Milliyetçiliğin açıklanmasına ilişkin ortaya konan kuramsal yaklaşımlardan modern milliyetçi kuram, milliyetçiliği modern bir olgu olarak ele almıştır. Kuramda, modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan siyasal, ekonomik ve sosyal değişimlerin milliyetçiliğin ortaya çıkışının temel dinamikleri olduğu kabul edilmiştir. Milliyetçiliğin açıklanmasına yönelik diğer bir kuram olan etno-sembolik yaklaşımda ise milliyetçiliğin başlangıç noktası olarak modernleşme sürecinin kabul edilmesi hususunun eksik bir anlayış olduğu üzerinde durularak bunun yerine milliyetçiliğin modern öncesi döneme ait etnik aidiyetlerle veya ortak köken bilinciyle ilişkilendirilmesi anlayışı vardır.

Milliyetçilik ortaya çıktığı andan itibaren milletlerin inşasında ve devamında önemli bir aidiyet biçimi olmuş, moderniteyle birlikte farklı formlar kazanarak (nasyonal sosyalizm, faşizm, radikal demokrasi, mikro milliyetçilikler vb.) varlığını korumuştur. Milliyetçiliğin modern zamanlardaki yeni formlardan biri de mikro milliyetçiliklerdir. Mikro-milliyetçilik, hâkim kültürün tarih, kültür gibi kendi ortak değerleri üzerine kurduğu "milli biz" anlayışını reddederek "biz" e dair aidiyet algısını kendi kabile, mezhep veya etnik grup bilinçleri temelinde oluşturulmasına dayalı anlayışları kapsar. Bu makalede mikro milliyetçiliğin ortaya çıkışında ve gelişiminde modern ve etno sembolcü milliyetçi kuramların ayrıntılı değerlendirmesi sunulmuş, mikro milliyetçiliğin hangi bağlamda ele alınmasına ilişkin kuramsal tartışmalara dayanan değerlendirmelere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Modern Milliyetçilik Kuramı, Etno sembolcü Milliyetçi Yaklaşım, Mikro Milliyetçilik.

ABSTRACT

The emergence of nationalism as an ideology affecting all world societies followed a parallel course to the emergence of nation-states in the West. It has been influential in shaping the political, cultural, and social structures of today's societies. Different theories and different perspectives have been developed to explain the development of nationalism and its impact on societies.

The modern nationalist theory, one of the theoretical approaches to the explanation of nationalism, has considered nationalism as a modern phenomenon. In the theory, it has been accepted that the political, economic, and social changes that emerged with modernization are the main dynamics of the emergence of nationalism. In the ethnic-symbolic approach, which is another theory for the explanation of nationalism, there is an understanding that accepting the modernization process as the starting point of nationalism is an incomplete understanding, and instead, there is an understanding of associating nationalism with pre-modern ethnic belongings or awareness of common origin.

From the moment it emerged, nationalism has been an important form of belonging in the construction and continuation of nations and has preserved its existence by gaining different forms with modernity (national socialism, fascism, radical democracy, micro nationalisms, etc.). One of the new forms of nationalism in modern times is micro-nationalism. Micro-nationalism includes understandings based on the creation of a sense of belonging to "us" on the basis of their own tribe, sect, or ethnic group consciousness by rejecting the understanding of "national us" that the dominant culture builds on its own common values such as history and culture. In this article, a detailed evaluation of modern and ethnic-symbolist nationalist theories in the emergence and development of micro-nationalism is presented, and evaluations based on theoretical comparisons about the context in which micro-nationalism should be handled are included.

Keywords: Nationalism, Modern Nationalism Theory, Ethno Symbolist Nationalist Approach, Micro Nationalism.

1. GİRİŞ

Modern çağla birlikte Batı’da siyasi, kültürel, askeri ve ekonomik alanda ortaya çıkan dönüşümler günümüzde milliyetçilik ve milliyetçilikle birlikte ele alınabilecek farklı olgularla ilişkin tartışmalara yön vermiştir. Bu tartışmalar arasında küreselleşme, ulus devletlerin zayıflaması, çoğulculuk, mikro milliyetçilik, kimlik temelli siyasetin yükselmesi, artan ırkçılık sıralanabilir. Ancak söz konusu tartışmaların farklı perspektiflere dayanan farklı dayanak noktaları olduğu da açıktır. Bu çalışmada çerçevesi çizilmiş olan sınırlar içerisinde mikro milliyetçiliğin ortaya çıkışına ve gelişimine modern kuram ve etno sembolcü yaklaşımın milliyetçiliğe bakış açıları temelinde odaklanılacaktır. Bu odak noktası temelinde kuramların önde gelen isimlerinin açıklamaları, karşılıklı şekilde değerlendirilerek mikro milliyetçiliğin günümüzün mevcut siyasi ve toplumsal yapıları içinde temellendirilmesine çalışılacaktır. Çalışmada milliyetçiliğin açıklanmasına dönük olarak geliştirilen modern ve etno sembolcü kuramların milliyetçiliğe dair açıklamaları dikkate alınarak mikro milliyetçiliğin günümüzde nasıl değerlendirilebileceğine dair açıklamalar getirilmesi planlanmaktadır.

Mikro milliyetçiliklerin günümüzdeki tezahürlerinin anlaşılması noktasında modern ve etno sembolcü kuramların işlevsel bir önemi vardır. Konuya ilişkin olarak bu iki kuramın ihtiva ettiği önem, günümüz toplumlarında yaşanan siyasal ve sosyal çekişmelerin, ayrılaşmaların, kimlik ve aidiyet kurgularının ortaya çıkışına çoğunlukla modern dinamikler ve etnik aidiyetler temelinde yaklaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada modernizmle birlikte geliştiği ve yayıldığı iddia edilen milliyetçilikler kapsamında ortaya çıkan mikro milliyetçilikler bu yaygınlaşmada bir fail midir yoksa sonuç mudur? Bu sorulara dönük yanıtların üretilmesinde bu iki kuram kritik bir öneme sahiptir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak doküman ve belge analizi tekniklerinden yararlanılarak elde edilen karşılaştırmalı verilerden hareketle kuramsal düzeyde değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan değerlendirmeler paralelinde mikro milliyetçiliğin gelişimi modern milliyetçi kuram ve etno sembolcü kuramın milliyetçiliğe bakış açılarından yararlanılarak tartışılmıştır.

2. MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçilikle ilgili tartışmaların başlangıç noktası bazı kuramcılara göre Fransız Devrimi’dir. Renan’da bu noktaya dikkat çekmiş tüm dünyayı ideolojik, politik ve ekonomik olarak etkileyen bu olgunun başlangıcı olarak Fransız Devrimi’ni işaret etmiştir (Schanapper, 1995:57-60).

Milliyetçilikle ilgili olarak milletçiliğin modern bir olgu olup olmadığı, türlerinin neler olduğu, kültürel mi yoksa siyasi temelli bir olgu olup olmadığına dair oldukça geniş bir yelpazede tartışmalar söz konusudur. Milliyetçiliğin anlaşılmasına yönelik olarak mevcut olan tartışma zeminin genişliği milliyetçiliğin toplumun her katmanına sızmış olmasından, toplumun yaşam deneyimleri dâhilinde zenginleşmesinden ve değişmesinden kaynaklanmaktadır (Balibar, 2000:62-63).

Milliyetçilik ideolojik ve retorik boyutun ötesinde anlamlar içeren bir olgudur. Milliyetçi hareketlerin tarihsel süreç içindeki görünüşleri son derece muğlaktır. İçinde farklı toplumsal sınıfları ve kesimleri ortak bir çerçevede bir arada tutabilmektedir (Smith, 2004:186-197). Aydınlanma süreciyle birlikte aşkın Tanrıya olan inancın sarsılması, dünyevi kader inancının hâkim olduğu toplumsal sistemler içinde farklı gruplarının ortak çıkar ve beklentiler temelinde bir araya gelmesinin önu açmıştır (Gellner, 2007:20). Bu bağlamda milliyetçilik farklı ideolojilerin farklı parçalarını kendi bünyesinde toplayarak adeta metafiziki bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümle birlikte milliyetçilik, Narin’in de işaret ettiği gibi zaman, duruma, şartlara ve ihtiyaçlara göre içi doldurulabilen sihirli bir bohça haline gelmiştir (Akt. Kerestecioğlu, 2013:309).

Milliyetçiliğin inşasında ve gelişmesinde zamanın ve mekânın şartlarına uygun tercihler söz konusu olabiliyorsa, toplumsal düzlemde ortaya çıkan siyasal, sosyal, kültürel her türlü değişim milliyetçi argümanların yapılandırılmasında araçsal unsurlar olarak kabul edilebilir. Bu temelde milliyetçi söylem kendi gerçekliğini kurgularken tanımlanan durumların gerçekliği veya sahteliğinden çok hayali kurgusunun bireyleri ikna gücüyle ilgilendiği söylenebilir. İkna eylemi, milliyetçi söylemler açısından daha çok yaratıcılıkla ilgili olup eylemin ve söylemin sınırlarını belirlemektedir. Milliyetçi kavrayış temelinde inşa edilen sınırlar ise “biz” ve “öteki” nin tanımları olmaktadır. Bu ayrımları modern çağın yarattığı tehlikeler olarak görmek mümkündür (Türk, 2016:1156).

Geniş bir spektrumda tasarlanmış olan biz ve öteki söyleminin geniş toplumsal kesimleri kapsayacak şekilde siyasi yapıyla özdeşleşmesiyle ortaya çıkan devletler ulus/milli kimliğin meşruluğunu sağlayan söylemlerin üretildiği kritik yapılar haline gelmiştir (Cocks, 2002:27-28).

Dil, tarih ve vatan birliği üzerinden tesis edilen aidiyet algıları ulusal/milli kimliklerin biçimlenmesinde etkili olmuştur. Ulusal kimlikler ise milliyetçi söylemler açısından, hem bireylere öz farkındalık sağlaması hem de ötekinin bilincinde olunması anlamında önemli referanslar olarak kabul edilmiştir (Poole, 1993:129).

Sınırları belirli teritoryal alanda (vatan kabul edilen toprak parçası) ulus devletlerini kuran bazı etnik grupların aynı bölgede yaşayan diğer etnik grupları dışlaması ya da onları marjinalleştirilmesiyle bölgesel veya ulusal ölçekli çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Kurubaş'ın "milliyetçiliğin çifte karakterine" dikkat çektiği bu durum milliyetçiliğin aynı anda hem birleştirici hem de yıkıcı bir işleve sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Kurubaş, 2008:24). Bu noktada milliyetçi ideolojilerin bireyleri kendi ulus devletlerini kurma noktasında motive ettiğini bunu da yaşamın haklı bir gerekliliği olarak sunduğunu söylenebilir.

3. MİLLİYETÇİLİK ve ULUS

Milliyetçiliklerin hızlı bir şekilde yükselişe geçtiği 19.yy dan 20.yy'ın ilk yarısında dünyanın pek çok bölgesinde siyasi haritalar yeniden çizilmiş, bu süreçte birçok yeni devlet ortaya çıkmıştır. Ulusların ve devletlerin var oluşunun tarihsel süreç içerisinde ortak bir başlangıç noktasına sahip olması bu iki olgunun konu ile ilgili çalışmalarda bir arada ele alınmasına neden olmuştur. Bu husus, ortaya çıkışı devlet ve ulusla ilişkilendirilen milliyetçilikle ilgili kuramsal çalışmalarda da göz ardı edilmemiştir.

Milliyetçiliğe dair yaklaşımlar arasında ulusun devletten önce mi geldiği yoksa devletin mi ulusu öncelediği noktası bir tartışma konusudur. Bu durum modern milliyetçi kuram ve etno milliyetçi yaklaşım açısından da önemlidir. Çünkü modern kuramcılar açısından sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde siyasal ve ekonomik erke sahip olan, şiddeti meşru bir araç olarak kullanan devletin, modern ulusların ortaya çıkışında önemli rolü vardır.

Etno sembolcü yaklaşımda ise devlet ve ulusun özdeşliği anlayışının varlığı konu açısından bu iki olgu üzerinde durmayı gerektirir. Modernist yaklaşıma göre uluslar ve milliyetçilikler yakın zamana ait olgular olup başlangıçlarının 18.yy'ın başları olduğu söylenebilir. Bu anlayışta ulus devletler ve bu dönüşüme eşlik eden milliyetçilik, endüstrileşme, kentleşme gibi oluşumlar modernleşmenin dönüştürücü gücünün ürünleri olarak kabul edilmiştir. Bu anlayışa dayanarak modernist kuramın ulusların, milliyetçiliğin ve milletlerin modern öncesi zamanlarda olmadıklarına dair bir kabulü içerdiği söylenebilir. Bu noktada etno sembolcüler ise ulusların, milletlerin ve milliyetçiliğin açıklanmasında modernist hegemonyaya karşı bir tutum alarak bu olguların ortaya çıkış sürecinde modern öncesi zamanlarda var olan ait etnik kökenlerin de dikkate alınması gerektiğini ileri sürer.

Milliyetçi retorikte ulus ve devletin oluşumuna dair yapılan açıklamalara ek olarak Gellner'in de belirttiği gibi ulus devletlerin siyasal ve kültürel iki temel boyutunun olduğunun üzerinde durmak gerekir. Çünkü bunlar milliyetçi düşünce sisteminin yapılandırılmasında, coğrafi sınırları belirlenmiş bir devlet örgütlenmesiyle birlikte toplumu bir arada tutacak değerlerden ortak geçmişten, mitlerden ve sembollerden oluşan kültürün birlikteliğinden doğan ulusun açıklanmasında işlevseldir (Şan ve Öğür, 2016:134).

Milliyetçiliğin kökeninde belirli bir halkın sınırları belli bir toprak parçası üzerindeki egemenliği fikri yatmaktadır. Bu egemenlik anlayışı, milliyetçi düşüncenin sırtını dayadığı ortak kader anlayışı, ortak kültür, kaderi tayin etme hakkı gibi unsurlar üzerinden tesis edilmiştir (Guibernau, 1997:93). Bu anlayışta dikkat edilmesi gereken husus milliyetçiliğin homojen bir ulusu işaret eden kabulüdür.

Milliyetçi düşünce, ulusu homojen bir yapı olarak kurgulayıp onu adeta "aile" biçiminde topluma sunarak ulusu toplum nezdinde kutsallaştırmaktadır. Böylece ulus insanüstü bir güdü haline gelerek milliyetçiliğin hedeflerine ulaşması için işlevsel bir araç olmaktadır (Horkheimer, 2005: 66). Bu sayede milliyetçilik Anderson'un ifadesiyle "rastlantının yazgıya" dönüştürülmesiyle "sivil din" haline gelmektedir (Anderson, 2009:25).

Milliyetçiliğin tezahürü açısından devletin ve ulusun varlığı gereklidir. Çünkü ulusların varlığını ve devamlılığını sağlamak için kullanılan vatanın kutsallığı, ortak tarihsel köken, ortak dil ve kültür, ortak kader inancı gibi vurgular aynı zamanda milliyetçiliğin de beslendiği temalardır.

Milliyetçiliğin kendisini tarihsel olarak temellendirmek için üzerinde durduğu vatan anlayışının bu sınırlar üzerinde şekillenmiş olan ata kültürü ile ilişkilendirilmesi beraberinde antropolojinin özgün kavramlarından biri olan "etnisite" yi milliyetçilikle ilgi yapılan çalışmaların kapsamına dâhil etmiştir. Siyasal ve sosyal yapıların açıklanmasına dönük olarak ortaya çıkan bu gelişmeler milliyetçilik

hususunda ortaya konan kavramsal bakış açılarının farklı disiplinlerin konuya bakışlarını içerecek şekilde genişletilmesi zaruretini ortaya koymuştur (Özkırımı, 2000:12-13).

Milliyetçiliğin ortaya çıkışının modern zamanlarla ilişkilendirildiği yaklaşımların ortak noktası modern toplumları ortaya çıkışıyla birlikte kültürün, siyasetin, ekonominin toplumsal yapıyla ilişkisinin daha önce benzeri olmayan bir formda inşa edilmiş olduğu fikrine dayanmasıdır (Gellner, 1963: 155). Modernliğin sosyologlarından olan Durkheim ve Weber'in modern toplumun işleyişinin açıklanmasına dair devletin işleyişi ve toplumsal yapının analiz yönelik ortaya koydukları çözümler de milliyetçi düşüncenin modern argümanlarla temellendirilmesine zemin hazırlamıştır. Bunun yanında sosyoloji içinden toplumu yapısal işlevselci bir bakışla ele alan yaklaşımın gelişmesi, grup kimliğinde meydana gelen yapısal değişimlerin anlaşılmasına yönelik kuramsal çalışmaların yapılmaya başlanması ulusun ve milliyetçiliğin açıklanmasına dönük olarak yapılandırılan modern paradigmayı mümkün kılmıştır (Lawrence, 2005:109-110).

3.1. Mikro Milliyetçilik Kavramı

Toplumsal yapı içinde mevcut olan tüm düşünce ve ideolojiler ortaya çıktıkları dönemin olay ve gelişmelerinden etkilenerek oluşurlar. Nasıl ki milliyetçilik modern zamanlara ait bir düşünce biçimi olarak modernliğin nesnel koşulları ve değerleri içinde biçimlendiyse mikro milliyetçilik de modern yaşam içinde değişen şartlara koşut olarak milliyetçiliğin yeni bir formu olarak ortaya çıkmıştır.

Mikro milliyetçiliğin ortaya çıkışında modernleşmeyle birlikte yapılan “millet” kavramına yüklenmiş olan anlamların yeniden yaratılması etkili olmuştur. Burada “yaratma” kavramını değişim sürecinin kritik unsuru olarak kabul etmek mümkündür. Çünkü “millet” ve “milliyetçiliğe” dair mevcut kültür öğelerine dayanılarak yeniden yaratılan tanımlar beraberinde yeni toplumsal kompozisyonları ortaya çıkarmaktadır (Gellner, 2012:87-88).

Modern toplumun yeniden yapılanma sürecinde ortaya çıkan mikro milliyetçilik, modern dönemin milli kimlik anlayışının dayandığı ortak tarih, ortak kader, ortak kültür gibi kabullerden oluşan “milli biz” anlayışını reddederek bunun yerine milli kimlikleri etnik kimliklerin rakibi ya da en azından eş değeri olarak gören, siyasi ve sosyal mozaik anlayışını getirmiştir (Sollars, 1996: 2). Bu mozaik içinde din, dil, ırk, mezhep gibi geleneksel ayrımlara dayanan kimlik algıları kadar her türlü inanç farklılığının siyasi hak mücadelesine konu olabilmesi dikkat çekicidir. Bu kapsamda ulusa dair özelliklerin ulus çatısı altındaki mikro topluluklara aktarılması mikro milliyetçilik temelli yeni toplumsal dinamiklerin oluşmasına neden olmuştur. Ancak burada mikro toplulukların güçlenen kimlik bilincine karşı hâkim grubun kimliğini temel alan karşı milliyetçi tepkilerin de geliştiğini de belirtmek gerekir.

Sosyal bilimlerde, özellikle 1980’li yıllardan itibaren hız kazanan küreselleşme sürecinde ekonomik, kültürel ve siyasi yapılarda meydana gelen değişimlerin açıklanması ve meşru bir temele oturtulabilmesi için farklı kavramlara öncelik tanıyan çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. “Etnik” kavramı da bu kapsamda kullanılan kavramlardan biridir. Huxley ve Haddon’un kullandığı şekli ile kavram etnik grup ya da halk anlamına gelecek şekilde anlam genişlemesine uğramış ve milliyetçilikle ilgili çalışmalarda sıklıkla bu şekilde kullanılmıştır (Öztoprak ve Akıllı, 2004: 2). Başka bir araştırmacı Eriksen ise etnik kavramını kültürel farklılıklar bağlamında ele alarak kavrama farklı bir boyut kazandırmıştır (Eriksen, 2002:61-62).

Mikro milliyetçilikle ilişkilendirebileceğimiz başka bir kavram ise “etnisite” dir. “Etnik” kavramından türemiş olan “etnisite”, “etnik” kavramından farklı olarak, içeriği modern zamanlarda şekillenmiştir. Kavram, ilk kez II. Dünya savaşı yıllarında Warner tarafından, ABD özelinde grupsal farklılaşmaların “milli” aidiyetlerden daha geniş bir anlam içerdiği fikrine dayalı olarak kullanılırken, Guibernau ve Rex kavramı “kültürel bir gruba ait olmaktan kaynaklanan pozitif duygular” olarak ifade etmiştir (Karakuzu, 2013:94).

Mikro milliyetçilik olgusu kavramsal olarak incelendiğinde modern dinamiklerce şekillendirilmiş milliyetçilik ve etnisite olmak üzere iki temel bileşene sahiptir. Aynı zamanda “etnisite” kavramının algılanış biçimine bağlı olarak mikro milliyetçilikle tarihsel dönemler arasında bağ kurulabilmesi de mümkündür. Bu nedenle mikro milliyetçiliği oluşturan temel yapıların anlaşılması gerekir.

3.2. Mikro Milliyetçiliğin Yapısal Temelleri

Avrupa’da 16.yy’dan itibaren ortaya çıkan Rönesans, Reform hareketleri, sekülerizasyon, sanayi devrimi ve nihayet 19.yy’dan itibaren yaşanan endüstri devrimi tüm dünyayı etkileyen siyasi, kültürel

ve ekonomik dönüşümlere yol açmıştır. Milliyetçilik de bu dönüşüm sürecinde ortaya çıkan önemli olgulardan bir tanesidir. Milliyetçi düşünceler aynı zamanda 18.yy'dan başlayarak ortaya çıkmaya başlayan "ulus" devletlerin inşasında temel dayanak olarak kullanılan "millet" fikrine dair aidiyet algılarını biçimlendirmiştir (Guibernau, 1997:91).

Modern toplumun reformasyonunda kilit konumda olan aydınlanma düşüncesinin pozitivist paradigması bireylerin aralarındaki "benzerlikleri" vurgulayarak kolektif yaşamı bu temel üzerinde kurgulamıştır. Kolektif yaşamın üzerinde kurulu olduğu benzerliklerin yapılandırılmasının aracı ise milliyetçiliktir. Milliyetçiliğin millet ve devlet arasında tam bir türdeşliği içeren bakış açısı toplumların homojenize edilmesine dair yapay politikaların hazırlanıp yaşama geçirilmesine ve çeşitli değerlerin ve geleneklerin icat edilerek toplum içinde sahte ortak hafızaların yaratılmasına neden olmuştur (Hall, 2008:20). Ancak özellikle 1980'li yıllardan itibaren dünyada ekonomide, siyasette ve kültürel yaşamda hızlı ve keskin dönüşümler yaşanmasına neden olan küreselleşme sürecinin etkisini arttırması beraberinde modern dönemde inşa edilen modern tüm kurum ve değerlerin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu çerçevede küreselleşmeyle birlikte milliyetçilik konulu çalışmalarda yer alan milli kimliklerin ve kültürlerin ve ulusların türdeşliği inancına dayalı olarak inşa edilen anlayışların sorgulanması söz konusu olmuştur.

Günümüzde milliyetçilikle ilişkili çalışmalarda milletlerin türdeş ve sınıfsız bir kitle olmadıklarına tersine etnik toplulukları, çoğulcu yapıları ihtiva ettiklerine ve ulus üstü kimliklerin biçimlenişine dair görüşlere yer verilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda kimliksel aidiyetlere dair mevcut kabuller değişen şartlara göre yeniden icat edilerek düzenlenme sürecine girmiştir (Hall, 1998:63-69). Toplumsal alanın yeni ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenme sürecinin önemli bir boyutu da etnisite temelli kimliklerin ortaya çıkmasıdır.

Etnisite temelli kimlikler, ırk, dil, din, ortak köken gibi geleneksel bağlamları olan etnik bir kimlik üzerinde şekillenmiş olsalar da diğer gruplarla aralarındaki farklılıkları anlayarak, yüksek statü elde etme, hâkim grup olmayı ya da hâkim grupla eşit şartlarda olmayı talep eden bilinç düzeyine sahip olarak etnik kimliklerin ötesine geçmişlerdir (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği.)

Modern dönemde küreselleşmeyle ortaya çıkan siyasi, etnik, milli ve kültürel kimliklerin içeriklerinde ve biçimlerinde meydana gelen değişimler mikro milliyetçiliğin genel karakterini kazanmasında ayırt edici bir rol oynamaktadır. Bu durum etnisite temelli oluşumlara ve alt kültürlerle canlılık kazandırarak mikro milliyetçiliğin gelişimini desteklemekte bölgesel oluşumlara neden olmaktadır (Şahin, 2009:97). Mikro milliyetçilik bağlamında yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde, mikro toplulukların küreselleşme süreciyle güçlenen demokratik hak ve özgürlükler anlayışıyla desteklenmesinin ve bunun dünya uluslarının ortak paydası olması gerektiğine dair anlayışa dayanarak etnik ve yerel grupların, ortak çıkara dayalı çeşitli örgütlenmelerin siyasi kimlikler üretmelerinin ulus devletleri zayıflatıcı bazı etkilerinin olduğunu söylemek yanlış olmaz (İçli, 2009: 259). Küreselleşmeyle ortaya çıkan yeni ekonomik, kültürel ve politik etkilerin ulus devletlerin merkezinde yatan türdeşlik anlayışını yıpratması paralelinde sosyal bilimciler arasında ulus devletlerin ve milliyetçiliğin gelecekte yok olacaklarına dair düşünceler ortaya çıkmıştır (Hobsbawm, 2006:22-221). Ancak günümüzde artan etnik çatışmalar, yükselen ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ve yakın geçmişte BM kayıtlarına göre 150 olan ulus devlet sayısının 200'ü geçmesi milliyetçiliğin yok olmadığını farklı süreçlere eklenerek varlığını sürdürdüğü göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu bağlamda mikro milliyetçilik ile klasik milliyetçilik anlayışı arasındaki çatışmanın her iki milliyetçiliği de güçlendirdiği ifade edilebilir. Ulus devletler ve mikro milliyetçilik arasında ki gerilime farklı bir perspektiften bakılırsa, mikro milliyetçiliğin bizzat kendisinin dönüşen modern süreçler içinde yok olacağı iddia edilen uluslara alternatif yaratan bir sürecin parçası olduğu görülebilir. Bu durum, ulus devletlerin bünyesinde bulunan farklı grupların etnik temelleri doğrultusunda buldukları bölgede egemenliklerini sağlayarak daha özdeş toplum yapıları olan yeni ulus devletlerin ortaya çıkması anlamına gelecektir.

Mikro milliyetçiliği ortaya çıkaran şartlar incelendiğinde mikro milliyetçiliğin küreselleşme, teknolojik dönüşüm, kapitalist üretim ve tüketim biçimlerinin değişmesi, uluslararası örgüt ve kurumların güçlenmesi, ulus devletlerin bazı işlevlerini kaybetmesi, özgürlük ve demokrasi anlayışının küresel ölçekte güçlenmesi gibi birçok ögenin bir araya gelmesiyle üretildiği, biçimlendiği ve yeniden üretildiği söylenebilir. Bu bağlamda konuya modernist perspektiften bakan modernist milliyetçi kuram ile milliyetçiliğin ortaya çıkışında modern unsurların yanında geleneksel bağlılıklara da dikkat edilmesi gerektiğini vurgulayan etno sembolcü kuramın birlikte ele alınması doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu husus, mikro milliyetçiliğin temellerinin geçmişte mi olduğunun yoksa mikro

milliyetçiliğin modern zamanlarda filizlenen bir olgu mu olduğunun açıklanmasına dönük değerlendirmeler yapılmasına olanak verecektir.

4. MODERN MİLLİYETÇİ KURAM ve ETNO SEMBOLCÜ MİLLİYETÇİLİK KURAMI

Modernist kuram, milliyetçiliğin ve onun türevleri olan millet, ulus, devlet gibi unsurların modern zamanlara ait yapılar olduğu görüşündedir. Kurama göre modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan sanayileşme, kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkileri, kentleşme, laikleşme, ulus devletin siyasal alana hâkim olması gibi etmenler milliyetçiliğin ortaya çıkışında belirleyici olmuştur. Toplumsal yapının dönüşümünün temelinde ise örgütlü siyasal yaşama geçişin olduğu kabul edilmiştir (Calhoun, 1997:22). Toplumların modern inşalarına dönük olarak yapılan çözümlenmelerde artan kentsel nüfus içinde ekonomik faaliyetler dâhilinde gelişen sınıfsal algılar türdeş kimliklerin inşasının önünü açmıştır. Bunun yanı sıra siyaset, kültür ve ticarete hukuk kurallarına dayanan bürokratik sistemin doğması ulus devleti siyasi örgütlenmenin baş aktörü haline getirmiştir. Endüstriyel dönüşümle birlikte kapitalist sistemin ihtiyacını karşılamak üzere farklı alanlarda birçok standardın geliştirilmesi ve bu standardizasyonun dünya çapında kabul görmesiyle beraber standardize, nispeten homojen bir kültür dünya çapında yayılma fırsatı bulmuştur. Ulus devlet bu süreçte kapitalist ihtiyaç duyduğu homojen üretim ve tüketim, ticari pazarın genişletilmesi gibi ihtiyaçları kapsamında bir üst yapı ajanı olarak şekillenmiştir. Modernist yaklaşım bu noktada üst yapının meşruluğunun sağlanmasında milliyetçiliğin etkin bir rol yükler. Üst yapının meşrulaştırılmasına dair milliyetçiliğe yüklenmiş olan bu işlev milliyetçiliğin Anderson'ın deyimiyle, modern zamana ait "yapay bir ideoloji" olarak nitelendirilmesine zemin hazırlamıştır (Anderson, 2020).

Başka bir modernist düşünür olan Gellner (1983:1-2)'in milliyetçiliği, ulus devlet ile modern kültürün kesişim noktası olarak yorumlaması, milliyetçiliğin homojen bir kültür biçiminde algılanmasını sağlamaktadır. Bu açıklamaların ışığında modernist yaklaşımın milliyetçiliği modernleşme sürecinin doğal bir uzantısı olarak kavramlaştırdığını ifade etmek mümkündür. Bu anlayışa göre, milleti oluşturacak siyasi topluluğun geleneksel toplumsal yapılarda işlevsel olan dini ve kültürel kimliklerinin ötesinde daha kapsayıcı, türdeş bir kimliğe duyduğu ihtiyaç modern dönemde tasarlanan milli/ulusal kimliklerin inşasıyla karşılanmıştır (Özkırımlı, 2008:43-44). Modern öncesi toplumlarda toplumda bireylerin toplum içinde mobilizasyonu önünde çeşitli kısıtlamalar mevcuttu. Örneğin geleneksel toplumda bireye toplumsal konumu doğuştan veriliyor, sonradan elde edilemiyordu. Bu durum mevcut kültürün aynı şartlar altında kendini yenilemesine yol açıyordu. Ancak modern dönemde özellikle endüstrileşmeyle birlikte ortaya çıkan gelişmeler geçmişin bu edilgin kültürel kalıplarını kırmıştır. Modern iletişim imkânları, modern eğitim ve bürokratik sistemler modern toplumsal imkânları toplumun tüm kesimlerinin erişimine açık hale getirmiştir. Bu durum bireylerin yeni toplumsal yapıya bağlılıklarını arttırmıştır. Ortak dil ve kültür temelinde inşa edilen bu bağlılıkların sağlayıcısı ise milliyetçiliklerdir.

Modern endüstriyel dönüşümle birlikte gelişen yaygın eğitim olanakları nitelikli yazılı kültürün geniş kitlelere ulaşmasına imkân vermiştir. Bu sayede belirli bir azınlığın tekelinden çıkan yüksek kültür geniş toplumsal kesimlerin mülkiyeti haline gelmiştir (Gellner, 2007:66). Modern yaygın eğitim sistemleri modern bireye toplum içinde var olabilmesi için gerekli bilgi ve beceriyi aktarırken onları sadece onları endüstrileştirmez aynı zamanda onları içinde buldukları kültürün renklerine boyar. Bu anlamda bireyler Alman, Rus, Japon vs. olarak endüstrileşir. Bu kapsamda modern endüstriyel kültür aynı zamanda milliyetçiliğin üretildiği modern bir mecradır (Gellner, 2007:68).

Milliyetçiliği modern kuram kapsamında değerlendiren başka bir düşünür ise Kohn'dur. Kohn, milliyetçiliği bireyin ulus devlete karşı geliştirmiş olduğu aidiyet duygusu olarak tarif etmektedir. Bu anlayışta milliyetçilik modernleşme ile birlikte ortaya çıkan ulus devletin temel bir bileşeni olarak düşünülmüştür. Bu anlamda modern siyasi bir ideoloji olan milliyetçilik ulus devletle birlikte ele alınmalıdır (Yeniçeri, 2011:47-48).

Kohn, modernizme kapı aralayan Rönesans ve Reform hareketlerinin, Aydınlanma sürecinin aynı zamanda milliyetçiliğinde ortaya çıkışının nedeni olduğunu belirtir. Bu dönüşümle birlikte Batı Avrupa'yı etki altına alan sekülerleşme ve özgürlük düşünceleri Batı'da geleneksel yapıları tasfiye etmiş, ulus devletlerin ve içi milliyetçi anlayışla doldurulmuş olan sivil yurttaşlık anlayışlarının doğmasını sağlamıştır (Kohn, 1965:23-25).

Modernleşmeyle milliyetçiliğin örtüştüğünü kabul eden diğer bir düşünür ise Deutch'tur. Ona göre modernleşme sürecinin yarattığı homojen iletişim ortamı toplumu oluşturan tüm unsurların ortak

değerler ve normlar çerçevesinde benzeşmesine katkı sağlamıştır. Bu şekilde dil birliği ve iletişim bütünleşmesiyle ortaya çıkan ekonomik ve sosyal değişimler, bir ulusun uyumlaşma sürecinin önemli bir parçası olarak görülmektedir. Çünkü bu değişimler “halkın” biçimlenmesini sağlamaktadır. Böylece toplumun farklı katmanları bir araya gelerek “milli kimlik” bilinci ile birleşerek ulus devletin nüvesi oluşmuştur (Deutch, 1966:37-38). Ulus tasarımının gelişmesinde milliyetçiliğin onadığı bu öncü rol Hobsbawm tarafından da kabul edilmiştir (Hobsbawm, 1990:1).

Hobsbawm (2006:27-49), milliyetçiliğin ulusları yaratma sürecinde siyasal gücü üzerinde durmuştur. Ulusların oluşumunda geniş toprak parçasının yanında sahip olunan kaynakların genişliğinin önemini vurgulamıştır. O, modernist dönüşümlerin toplumları karşı karşıya bıraktığı parçalanma riski karşısında çözüm olarak ulusların icat edildiğini ifade eder. Bu icat sürecinde siyasal elitlerin kritik konumunu vurgular. Siyasal elitler tarafından muhtevası belirlenen bu icat, milletlerin toplum nezdinde meşrulaştırılması için adeta ihtiyaca göre “uydurulan” geleneklerden oluşur.

İcat edilen gelenekler modern siyasi dizaynın korunmasının yanında eskinin yıkılmasının da araçlarıdır. Bunların başka bir işlevi ise toplumların tarihsel devamlılığını sağlamaktır. Ulusların tarihle arasında bir köprü olan icat edilmiş geleneklerin özü gerçek dışı bir kurguya dayandığı için bu icadı “efsane” olarak tanımlamak mümkündür. Efsanelerin tarihsel köken olarak dayandığı arka planı ise “etnisite” ler oluşturmaktadır. Bu kapsamda icat edilen geleneklerin her zaman yoktan var edildiklerini söylemek yanlış olacaktır. İcat edilmiş geleneklerin toplum için anlamlı ve önemli olan bazı simgelere ve sembollere yeni değer ve anlamlar yüklenerek tasarlanmaları mümkündür. Bu sayede toplumlar zaten aşına oldukları değerler üzerinden çok daha rahat bir şekilde milli/ulusal hedefler doğrultusunda harekete sevk edilebilecektir (Hobsbawm, 1990:1-3).

Toplumun harekete geçirme ve onu yönlendirme sahip olan kültür, yaygın eğitimin gelişmesi, halka açık seremonilerin icadı ve kamusal anıtların seri üretimi olmak üzere üç boyutu vardır. Bu üçlü sacayağı üzerinde gelişen yüksek kültür kanalı ile milliyetçilik, toplumsal bütünleşmenin sağlayıcısı olmuştur. Toplumsal bütünleşmenin nihai amacı içinde bulunulan toplumda siyasal ve ulusal uyumun sağlanmasıdır.

Ulusal yapıların inşasında bir zorunluluk olarak görülen bu anlayışta “vatandaş” olarak tanımlanan bireylerin “ulusa” dair görevlerde diğer yükümlülüklerinin üstünde bir sorumluluk yüklenmesi gerektiği beklentisi hâkimdir. Ulus/milli aidiyetlerinin öncelikli olduğuna dair tasarlanan bu algı milliyetçiliği diğer aidiyetlerden ayırmaktadır. Milliyetçi düşüncenin milli aidiyetleri şekillendirmesi ve ona öncelik tanınması hususu Hobsbawm (1990:10)’ın da belirttiği gibi ulusların devletleri kurmadığı fakat tam tersine milliyetçilik düşüncesinin devletleri inşa ettiği anlayışını belirginleştirmiştir.

Modernist kuramcılarının milliyetçilikle ilgili düşüncelerinde uzlaştıkları temel nokta milliyetçiliğin modernlikle eş zamanlı olarak ortaya çıktığı hususudur. Modernist kurama göre modernleşmenin ortaya çıkardığı yapısal dönüşümler milliyetçilik düşüncesinin şekillenmesinde merkezi bir konumdadır.

Batı toplumlarında modernite ile birlikte siyasal, ekonomik, sosyal ve fikri boyutta farkı yapılar ortaya çıkmıştır. Modernleşme teorisi, siyaset alanında özgürlüğü temel alan demokratik yaklaşımı siyasal değişimin merkezine yerleştirmiştir. Modern bireyin düşün sistemi ise laik ve seküler temelde tanımlanarak bireyin maddi toplumsal yapılara odaklanması hedeflenmiştir. Bu şekilde rasyonel, bilgi üreten ve kullanabilen, çıkarlarını maksimize etmeye çalışan tutarlı bir insan modeli tasarlanmasıyla kapitalizmin ekonomik isteklerine uygun insan şekillenmiş, üretim ve tüketimin süreçlerinin kapitalistleşmeyle entegrasyonu sağlanmıştır.

Modernleşme süreci açısından, toplumsal dönüşümün sağlanmasında kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygın eğitim sisteminin güçlenmesi etkili olmuştur. Yaygın eğitim sistemi içinde standardize edilmiş dilsel araçların kullanımı milli kimlik bilincinin şekillenmesini ve bu bilincin ulusal tabana yayılmasını sağlamıştır. Toplumla yayılan millileştirilmiş kültürün içeriğinin biçimlenmesinde siyasal elitler kilit bir rol oynamıştır. Aynı zamanda siyasal elitler, geçmişin değer ve düşüncelerini modern zamanların ihtiyaçlarına göre düzenleyerek ya da ihtiyaç halinde bunları icat edip topluma sunarak toplumun milli hedeflere kanalize edilmesinde etkili olmuşlardır (Yanık ve Kara, 2016:571).

Modernleşme sürecinde milliyetçilik düşüncesinin biçimlenmesinin ardında yatan temel etmen Breuilly’e göre iktidarın yapısal dönüşümüdür. Modernist bakış açısının siyasal yapının biçimlenmesi

ile milliyetçi düşüncenin gelişimi arasında kurulmuş olduğu paralellik milliyetçilik ile siyaseti eş zamanlı olarak ele almayı gerektirmektedir (Breuilly, 1993:1). Modern milliyetçi kuramın milliyetçiliği bir siyaset biçimi olarak görmesini, devletin iktidarı elde etme ve kullanma biçimi, modern dünyada gücün kontrol edilmesi ve yeni bir egemenlik anlayışı olarak yorumlamak mümkündür.

Modern dünyada iktidarın el değiştirmesi aynı zamanda gücün belirli grupların tekelinden çıkmasına kaynaklık etmektedir. Böylece toplum içinde farklı güç odakları gelişebilmektedir. Gücün kullanılması ve toplumsal çıkarların dağıtılması devletin kontrolü altındaki hukuki temellere bağlanması bireylerin geleneksel grup aidiyet bağlarını zayıflatarak toplumda geleneksel işbölümü anlayışında köklü değişimler meydana getirmiştir. Bu değişim birleşik işbölümünden işlevsel işbölümüne geçiş şeklinde gerçekleşmiştir.

İşlevsel işbölümü dâhilinde bireylerin rasyonel seçimler yaptığı ve rasyonel ideallere göre hareket ettiği kabul edilmektedir. Ancak bireylerin kişisel çıkarlarını gözeterek rasyonel tercihlerde bulunma durumunun toplumsal bütünlük üzerinde bir risk unsuru olduğu açıktır. Breuilly bu riskin önlenmesinde milliyetçiliğin kilit rolü olduğu üzerinde durmaktadır. Milliyetçiliğin içerdiği “yurttaşlık” fikri, bireyler toplamını “ulus” a çevirerek onlara yasal koruma, duygusal tatmin ve kültürel bir kimlik sağlamaktadır. Bu da bireylerin hedef ve çıkarlarının rasyonalizasyonunda milliyetçiliğin araçsal konumuna işaret etmektedir.

Kültürlerin milliyetçilik üzerinden ortak standartlara bağlanıp bunun toplum içinde yayılması devletin toplum nezdinde meşrulaşması ve siyasal iktidara kitlesel destek sağlanması hususunda olası sorunların üstesinden gelinmesinde işlevsel bir çözüm olmuştur. Bu işlevsel çözümün bir parçası olarak modern milliyetçi kuram, siyasi elitlerin milliyetçilik üzerinden şekillendirilen aidiyet algılarıyla birbirinden farklı sosyal grupları bir üst kimlikle birleştirerek kitleleri bir arada tutmada başarılı olduklarını kabul eder (Breuilly, 1993:165).

Milliyetçiliğin gelişimini modernist süreçler içinde açıklayan düşünürlerden bir diğeri ise Anderson’dur. Anderson (2020: 30), milliyetçi düşüncelerin gelişiminde siyasi bir organizasyona karşı geliştirilen aidiyet bilinci üzerinde durmaktadır. Bu kapsamda milliyetçiliğin basitçe siyasi bir ideolojiyi benimsemek olmadığı onu önceleyen kültürle ilişkilendirilmiş bir olgu olduğu anlaşılmaktadır.

Modernist kuram, kültürel yapı içinde oluşturulan aidiyet kalıplarını kültürel olguların yaratımı ile ilişkili olarak ele almıştır. Bu itibarla milliyetçilik, bir anlamda hayal edilen bir olgu, tasarımdır. Bireyler topluluğunun ortak hayalleri üzerinde şekillenmiş bir yaratım olan milliyetçilik, içinde rastgele acıları, mutlulukları, umutları kadere dönüştürebilme gücünü taşımaktadır. Bu anlamda milliyetçiliği modern zamanlarda dinin seküler bir uzantısı olarak görmek mümkündür (Anderson, 2020: 23-24).

Bireyler grubunun ortak hayallerince şekillenen millet anlayışının sınırları belirlenmiş bir egemenlik anlayışı vardır. Bu durum millet hayalinin belirlenmiş sınırları olduğuna işaret etmektedir. Zaman ve mekân fark etmeksizin bu hayali paylaşan herkes kurulan hayalin somut hali olan milletin bir parçası olarak kabul edilir (Anderson, 2020:23-24). Aynı zamanda bir milletin sınırı diğer bir milletin hayalinin başladığı yer olması itibarıyla milliyetçiliğin fiziki sınırların belirlenmesinde de rol oynadığı açıktır.

Milletlerin hayal edilebilmesini sağlayan süreç modern milliyetçi kurama göre Fransız Devrimi ve Aydınlanma süreci sonunda meşruiyetlerini Tanrıdan alan hiyerarşik hanedanlıkların yıkılmasıyla başlamaktadır. Hanedanlıkların çöküşünü takip eden süreçte gelişen özgürlük fikirleri milli bilince sahip gruplara yaşadıkları topraklar üzerinde aracısız egemenlik sağlama imkânı vermiştir. Milletlerin bireylerce paylaşılan hayali kurgusu, milleti fiiliyattaki her türlü olumsuz duruma karşı koruyan aidiyet kalkanı oluşturmaktadır. Toplumsal yapı içinde var olan sömürü ve eşitsizlik ilişkilerinin varlığı bile bu kalkanın yapısını oluşturan kardeşlik ve yoldaşlık kurgusunu aşındıramamaktadır (Anderson, 2020:26). Bu durum milliyetçiliğin kendisine içeriden veya dışarıdan yönelebilecek tehditlere karşı dayanıklı bir düşünce sistemi olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Anderson’un milleti hayali bir cemaat olarak ele almasıyla birlikte bu hayalin kurgusunun ürünü olarak kabul edilen kültüre modern milliyetçi kuramın verdiği önem de artmıştır. Milliyetçiliğin kendisini var edebilmesi için milliyetçi düşüncelerle şekillendirilmiş olan kültürün toplumu oluşturan bireyler arasında yayılması ve paylaşılması gerekir. Modernist kurama göre milliyetçiliğin

yayımlanmasında modern dönemin endüstriyel matbaa faaliyetlerinin büyük bir etkisi olmuştur. Özel matbaalar vasıtasıyla basılan ve dağıtılan eserler aracılığıyla öncelikle toplumda kullanılan halk dillerinde bir canlanma yaşanmıştır. Bu canlanma ile toplum içindeki farklı nüfuslar arasında kurulan temasın alanı genişlemiştir. Farklı toplumsal kesimlerin içinde buldukları zamanın ve mekânın dil üzerinden ortak payda haline gelmesi ise milliyetçiliğin gelişinde önemli bir kilometre taşı olmuştur.

Modernist dönüşüm süreci içinde milliyetçi düşüncenin ortaya çıkışı ve gelişimi milliyetçiliğin millet hayal eden cemaatlere tasarlanabilir ve erişilebilir bir gelecek vaat etmesiyle mümkün olmuştur. Ortaçağ içinde egemen güçler her türlü olayın ilahi güçler tarafından belirlendiği düşüncesini topluma empoze ederek egemenliklerini sürdürmek için doğal, sorgulanamaz meşru temel yaratmışlardır. Bu anlayış aynı zamanda toplumda geçmişi, bu günü ve yarını yok eden “eş zamanlı”lığın oluşmasına yol açmıştır. Eş zamanlılık, geleceğin geçmişte söylenenlerin gerçekleşmesi anlayışı olarak süregelen iktidarların toplumsal yapıyı durağanlaştırmasında işlev görmüştür. Ancak modernleşmeyle birlikte eş zamanlılık algısı yıkılmış yerine “homojen ve içi boş zaman” anlayışı gelişmiştir. Bu yeni anlayış modern bireye özgür seçimler yapma fırsatını vererek kendi kaderini kendisinin yazmasına ve kendi geleceğini kendisinin belirlemesine olanak tanımıştır. Tercihlerin özgürlüğü ve kaderi tayin hakkı milliyetçi düşüncelerle birleşerek milletlerin doğuşunu mümkün kılmıştır (Selçuk, 2011: 3861).

Modernist milliyetçi kuramın, milliyetçiliğe ve onunla ilgili diğer olgu ve olaylara bakışı bunların modern dönemde ortaya çıkan siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel alandaki dönüşümler sonucu geliştiği anlayışını kapsamaktadır. Milliyetçiliğin içine doğduğu değişim süreci olarak kabul edilen modernite aynı zamanda değişimin bizzat kaynağındaki olgudur. Bu bağlamda yapısal bir dönüşümün bir unsuru olarak modernite aynı zamanda toplumdaki yeni dönüşümlerin de kaynağıdır.

Modernitenin dönüştürdüğü en azından ilişki kurduğu unsurlar arasında başlangıcı modern öncesi zamanlara ait olgularda vardır. “Etnik”, “etnisite”, “etnik temelli gruplar” bunlardan bazılarıdır. Ancak modernist milliyetçi kuramcılar bu olguların varlığına vurgu yapsa da bunları kuramın bir parçası olarak sistematize etmemişlerdir. Bu olgular ve milliyetçiliğin modern öncesi döneme ilişkin olası bağlantıları diğer bir milliyetçilik kuramı olan etno sembolcü yaklaşım içinde kuramsallaştırılmıştır.

Etno sembolcü yaklaşım, milletlerin gelişim süreçlerini etnik geçmişleri de göz önünde bulundurularak geniş bir zaman diliminde ele alınması gerektiği anlayışını temel almaktadır (Özkırımı, 2008:209). Etno sembolcü yaklaşımda milliyetçiliklerin ve milletlerin kökleri ata mitlerini, anıları, acıları, mekânı ve daha birçok öğeyi içeren kültürel unsurlara dayanmaktadır. Bu kültür unsurlarının ortaya çıktığı alan “etnik” gruplardır. Bu bakımdan Smith, milletin ne olduğunun anlaşılabilmesi için o milletin etnik kökenine bakılması gerektiğini ifade eder. Böylece modern milletlerin tarihsel süreklilik içinde geçmiş ile bağlantısı kurulmuş olur.

Etnik gruplar, paylaştıkları ortak değerler üzerinden kendi etnik kimliklerini inşa ederler. Bu aidiyet biçimi aynı zamanda “ötekinin” sınırlarının belirlenmesinde işlevsel bir araçtır. Bu bakımdan uluslar ve etnik gruplar tarihsel süreklilik içinde büyük ölçüde birbirleri ile örtüşmektedirler. Ulus ve etnisite arasındaki bu eş zamanlılık milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda Smith, milliyetçiliği “milletin ideolojisi” olarak kabul etmekte ve milliyetçiliği bir milletin özerklik, birlik, kimlik kazanımı ve bunun sürdürülmesine yönelik ideolojik bir hammadde olarak tanımlamaktadır (Smith, 2002:170). Etno sembolcü yaklaşımda milli hedefleri belirleyen, bireyleri kolektif hedeflere doğru harekete geçiren ana unsur milliyetçiliği oluşturan duygusal aidiyetlerdir.

Milliyetçiliğin kökenini oluşturan duygusal bağlar, üzerlerinde modern zamanlarda ortaya çıkan millet anlayışının hayal edilebilmesine olanak veren kültürel çekirdeği oluşturmaktadır. Bu anlayış etno sembolcü yaklaşımın modernist dönüşüm süreci içinde farklılaşan toplumsal yapılarla bağlantı kurmasını sağlayan köprüdür. Milliyetçilik üzerinden tesis edilen bu bağlantının geçmiş ayağını etnik kimlikler gelecek ayağını ise modern yapılar oluşturmaktadır (Smith, 2004:15-20). Bu yol üzerinde etnik noktadan modern noktaya doğru ilerlendiğinde ulus devletlerin ortaya çıktıkları görülür. Smith’e göre modern zamanlarda etnik ideolojilerin etkisiyle etnik kimliklerin görünürlüğünün atması ve kimliklerin siyasileşmesi beraberinde etnik hafızayı ulus mitinin kurucu unsuru haline gelmektedir. Bu durumda etnik milliyetçilik için kendi ulusunu kurabilecek bir alt yapıya sahip olan bir olgu olduğu söylenebilir (Gellner, 1983:154).

Etnik gruplar, kendilerine ait kültürel özellikleri tanımladıklarında bunun dışında kalanlar etnik grubun kültürel ve fiziksel sınırlarını belirler. Ancak etnik gruplar, üyelerinin etnik kimlik ve aidiyet algılarının gücü oranında bu fiziksel sınırlara tabii olmadan (Armstrong, 1982:45). Savaş, barış, istila,

göç, sürgün, devrim gibi olaylar etnik grupların sürdürülebilirliğini olumsuz etkilese de etnik çekirdeklerindeki milliyetçi duygular karşılaşılan duruma tepki üretmek onları var olma noktasında ısrarcı olmaya zorlar. Bu durum etnik kimliklerin siyasileşmesinin önünü açar. Bostancı (2003:15)'ya göre de milliyetçiliğin yeni ulus inşa etme yeteneği veya kapasitesi onun icat etme kapasitesinden değil mevcut durumu dikkate alarak kendini yeniden üretmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle milliyetçilik nihai durumda bir milletin özerklik, birlik ve kimlik kazanmasına ve bu durumu sürdürmesine yönelik ideolojik bir hareket olarak yorumlanabilir.

5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Milliyetçiliğin ortaya çıkış zamanı, türleri, modern bir olgu olup olmadığı günümüzde sosyal bilimlerde sıklıkla tartışılan bir konudur. Milliyetçiliğe ilişkin bu tartışmalara verilecek cevaplar aynı zamanda mikro milliyetçilik gibi onunla ilintili olgulara da ışık tutabilecek niteliktedir.

Milliyetçiliğin açıklanmasına yönelik olarak literatürde farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlardan modernist milliyetçi kuram milliyetçiliği modern dönemde ortaya çıkan yapısal dönüşümlerle açıklarken, etno sembolcü yaklaşım ise milliyetçiliği toplumların etnik geçmişleri ile modern halleri arasında bağ kurarak açıklamaktadır. Mikro milliyetçilik, hem milliyetçilik algısını içermesi hem de temel grup içi dayanışma dinamiklerini içerdiği için milliyetçiliği ilişkin bu iki kuramın milliyetçiliğe bakışı konunun açıklanmasına katkı sağlayacaktır.

Milliyetçilik ve mikro milliyetçiliğe dair olguların açıklanmasında farklı bakış açıları olsa da milliyetçiliğin kendisi de içinde bulunduğu politik, kültürel, ekonomik ve teknolojik koşullar değiştiğinde kendisinin de paradigmat olarak değiştiğini ifade etmek gerekir. Bu değişim içinde hem milliyetçilik hem de mikro milliyetçilik, millet hayalinin ele alınması ve ekonomi politüğün dönüşümü noktasında önemli anahtar kavramlardır. Çünkü modern anlayışta hayalin siyasetle kesiştiği yerde milliyetçilikler doğmaktadır.

Milliyetçiler, mevcut kültürel sembolleri içinde bulunduğu yeni duruma uygun olarak restore ederek ya da yeni semboller icat ederek bir bakıma yeni toplumsal kompozisyonlar ortaya çıkarmaktadır. Modern ulus devletlerde bu kompozisyonların ürünleri olarak 18. yy.' dan itibaren tarih sahnesinde yerlerini almıştır. Ancak özellikle 1980'li yıllardan sonra modernist yapılar üzerinde tüm dünya gücünü hissettiren siyasal, ekonomik ve kültürel değişimler devlet ve milliyetçiliğin birbirlerinin varolmasını sağlayan anlamları ve değerleri değişime uğratmıştır. Bu ortak değerlerin değişiminde küreselleşme ve kapitalizmin dönüşümü odak noktasıdır.

Küreselleşme ve kapitalist dönüşüm modern ideolojide toplumun temeli olan bütüncül yaklaşımda önemli zafiyetler ortaya çıkarmıştır. Kamusal alanın parçalanarak genişlemesi, ulusal ve uluslararası alanda merkezi otorite düşüncesine karşılık çoğulcu anlayışların gelişmesi, mikro toplumların etkinliklerini arttırması bu zafiyetlerin önde gelenleridir.

Ulus devletleri yıpratın bu süreç ulusal çıkarlardan çok grup çıkarlarını önceleyen, ulusal aidiyetlerin önüne anayasal olarak çerçevesi çizilmiş vatandaşlık anlayışını koyan yeni milliyetçi perspektifleri ortaya çıkarmıştır. Mikro milliyetçilik de modern dönemde ortaya çıkan yeni milliyetçi anlayışlardan birisidir. Mikro milliyetçilik burada milli kimlik üzerinden tanımlanmayan bir milliyetçilik türüdür (Leoussi, 20021:81-84). Burada milli kimliği oluşturan tarih, mitler, kültürler reddedilerek yerine boy, aşiret, etniklik, din gibi daha dar kapsamlı aidiyet biçimlerinin benimsendiği etnosentrik bir milliyetçi anlayış hâkimdir (Kongar, 2022).

Mikro milliyetçilik tarihsel bir arka plana dayanan ya da tarihsel bir kökeni olmadan mevcut kültürel yapı içinden seçici temelli bir anlayışla bir araya getirilen ya da yapay bir tarihsellikte tasarlanan sosyal bir taban üzerinde gelişen gruplar içinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum modernist ve etno sembolcü milliyetçilik kuramlarının milliyetçilik anlayışlarından bazı noktalarda mikro milliyetçiliğin kökenine ışık tutabileceği anlaşılmıştır.

Mikro milliyetçilik, modern zamanlarda toplumları bir arada tutmak üzere tasarlanmış ulusal kimliklerin kapitalist dönüşüm, küreselleşme gibi dinamiklerce yıpratılmasıyla oluşan anlam kaybıyla birlikte kimliklerin yeniden tasarlanması sürecinde gelişen bir olgudur. Ancak yeni oluşan bu kimlikler modern dönemdeki birleştirici içeriğe sahip değildir. Bu bakımdan modernist kuramın milliyetçiliğe yüklediği türdeşleştirici anlamlardan yoksundur. Modern dünyada yaygın olarak etnik, dini, çevresel, cinsel yönelimli kimlikler olarak karşımıza çıkan yeni kimlikler ait oldukları grupların değerlerini öncelemekte ve kendilerine özgü siyasal talepler geliştirebilmektedir. Bu açıdan

bakıldığında mikro milliyetçilik, modern öncesi dönemde gelişen etnik grup aidiyetlerine dayalı toplumsal organizasyonları çağrıştırmaktadır. Bu bağlantı öz bakımından etnik grupla mikro ölçekteki gruplar arasındaki benzerliğe işaret eder. Ancak modern toplumsal yapı içinde örgütlenme ve kendilerine dönük bilinç düzeyi artan yerel yönetimlerin, fanatik grupların, basit çıkar ve hemşerilik örgütlerinin, cemaat benzeri yapıların da kendine ait normlar üreterek siyasallaşmalarını da mikro milliyetçilik olgusu içinde görmek mümkün olduğundan milliyetçiliği ve milli kimliği enik temelli grup yapılarıyla ilişkilendiren etno sembolik kuramın bu noktada açıklamaları eksik kalmaktadır. Çünkü milliyetçiliğe ve milli kimliğe dönük milliyetçi çekirdeğin tarihsel bir süreklilik olmadan da ortaya çıkabildiğini iddia etmek mümkündür.

Milliyetçiliğin modern dönemde yerel olanla ilişkisi geçmiş ve modernden çok küreselleşme paradigması üzerine kuruludur. Bu paradigma, milliyetçiliğin toplumlarda/topluluklarda mevcut olan siyasal, ekonomik ve kültürel yapılarla ilişkisinin yıkılarak yeniden yapılandırılmasını içermektedir. Bu paradigmal dönüşüm modern toplumlarda mikro milliyetçiliğin ortaya çıkmasına zemin hazırlar.

Mikro milliyetçiliğin özellikle içinde birbirinden farklı grupları barındıran modern toplumlarda önem kazanması, modern dönemin “vatan” anlayışını temel alan toplumsal homojenizasyon anlayışıyla ilişkili olarak ele alınabilir. “Vatan” ın tüm ulusal sınırları kapsamaması bu sınırlar dâhilinde hala siyasal varoluş umudu güden ya da bunun mücadelesi içinde olan gruplar üzerinde bir baskı unsuru olması mikro grupları milliyetçi hedeflere yönelik motive etmektedir. Bu durum, modernist milliyetçi kuramın milliyetçiliğin milletleri yarattığı argümanı ile uyumlu görülmektedir.

Modern dönemde ortaya çıkan farklılaşmalar, aidiyet, ötekilik, vatandaşlık gibi kavramların yeniden tasarlanmasına neden olarak toplumlarda mikro milliyetçiliği ortaya çıkarmaktadır. Modernist milliyetçi kuram, milliyetçiliğin şekillenmesinde ayırt edici bir öge olarak örgütlü toplumsal yaşama geçişi vurgulamaktadır.

Modern dönemin toplum yapısı endüstrileşme, sekülerleşme, bireycilik, sosyal hareketlilik, laiklik gibi olgular üzerinden şekillenmiştir. Bu toplum yapısının devamlılığı ise meşruluğu milliyetçi düşünceler ile sağlanmış olan ulus devletin topluma vaat ettiği güvenceler ile sağlanmıştır.

Modernist milliyetçi kuramın milliyetçiliğe dair bu projeksiyonunun bir benzeri mikro milliyetçilikte de görülmektedir. Bu kapsamda mikro milliyetçilikler de farklı kültürel kimliklerin yerel olarak kendi kendine yetme, kendi olmak isteme, kendi kültürü ile özdeşleşme ve bu temelde siyasi taleplerinin meşruluğu ilkesine dayanır.

Modernist milliyetçi kuramın milliyetçiliğin doğuşuyla ilişkilendirdiği endüstrileşme ve kitle iletişim araçlarının gelişimi, bireylerin atomize olması, rasyonel tercihler yapması, ulusal dilin yaygınlaşarak bir üst kimliği oluşturması gibi süreçlerin aynı zamanda modern toplumun mikro katmanlarında mikro milliyetçiliğin gelişimini de desteklediği görülmektedir. Bu sürecin mikro milliyetçiliğin gelişiminde; yerel çıkarların belirginleşmesi, yerel dillerin güçlenmesi, grup aidiyetlerinin ön plana çıkması, etnik elitlerin hitap ettikleri toplumu bazı önemli sembol ve simgelerle siyasi hedeflere yönlendirilmesi şeklinde bir seyir izlediği söylenebilir.

Mikro milliyetçilik, modernist milliyetçi kuramın ve etno sembolcü yaklaşımın milliyetçilik hususundaki yaklaşımları dikkate alınarak açıklanmaya çalışıldığında modernizmin seküler, seçici, tekçi, kapitalist ilişkileriyle beraber modern öncesi zamanların etnik bağlılıklarını kopyalayıp kendini gerçek olarak ilan eden, Boudrillard’ın deyimi ile adeta bir simulark görünümündedir. Bu da mikro milliyetçiliğin köksüzlüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum farklı milliyetçilik kuram ve yaklaşımlarının beraber ele alınsa dahi mikro milliyetçiliğin tam ve kapsamlı işleyişinin açıklanmasının zorluğu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Anderson, B. (2009). *Hayali Cemaatler- Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Anderson, B. (2020). *Hayali Cemaatler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Armstrong, J. A. (1982). *Nations Before Nationalism*. Chapel Hill: North California Press.
- Balibar, E. (2000). Irkçılık ve Milliyetçilik. E. Balibar, I. Wallerstein (Der.), *Irk, Ulus, Sınıf- Belirsiz Kimlikler* içinde (50-87). İstanbul: Metis Yayınları
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği İnsan Hakları Bilgi Kitapçığı No:18 s.4. http://www.ihop.org.tr/dosya/BB/BM_Bilgi_Kitapcigi_18-Azinlik.pdf (Erişim: 02.10.2022).
- Bostancı, M. N. (2003). Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik. *Türkiye Günlüğü*, Sayı:75, 5-32.
- Breuilly, J. (1993). *Nationalism and The State*. Manchester: Manchester University Press.
- Calhoun, C. (1997). *Concepts in Social Thought: Nationalism*. Minneapolis: University of Minneapolis Press.
- Cocks, J. (2002). *Passion and Paradox. Intellectuals Confront the National Questions*. New Jersey: Princeton University Press.
- Deutsch, K. (1966). *Nationalism and Social Communication: An into the Foundation of Nationality*. Massachusetts: MIT Press.
- Eriksen T. H. (2002). *Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış*. Ekin Uşaklı (Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Gellner, E. (1963). *Thought And Change*. London: Wiedenfeld and Nicolson.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Gellner, E. (2007). *Milliyetçiliğe Bakmak*. Simten Coşar, Saltuk Özertürk ve Nalan Soyarik (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gellner, E. (2012). *Millet Nedir*. Mümtaz'er Türköne (Der.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Guibernau, M. (1997). *Milliyetçilikler: 20. Yüzyılda Ulus Devlet ve Milliyetçilikler*. Neşe Nur Domaniç (Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Hall, J. A. (2008). Millet Türdeşirmenin Koşulları. U. Özkırımlı (Der.). *21. yy'da Milliyetçilik* içinde (15-34). İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Hall, S. (1998). Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik. A. D. King (Ed.). *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi* içinde (39-62). Ankara : Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1990). *Nations and Nationalism Since 1780: Programme Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, E. (2006). *Milletler ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Horkheimer, M. (2005). *Akıl Tutulması*. İstanbul: Metis Yayınları.
- İçli, G. (2009). Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 254-254
- Karakuzu, T. (2013). *Mikro Milliyetçilik Yugoslavya Örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Kerestecioglu, İ. (2013). Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prensten Frenkeştayn'ın Canavarına. H. B. Örs (Ed.), *19.Yy'dan 20.Yy'a Modern Siyasal İdeoloji* içinde (s.302-350). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kohn, H. (1965). *Nationalism: Its Meaning and History*. Florida: Robert E. Krieger Publishing Company.
- Kongar, E. (2022). Küreselleşme, Mikro Milliyetçilik, Çok Kültürlülük, Anayasal Vatandaşlık. https://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php. (Erişim Tarihi:02.10.2022).

- Kurubaş, E. (2008). Etnik Sorunlar: Ulus- Devlet- Etnik Gruplar Arasındaki İlişki. *Doğu- Batı*, Sayı:44, 11-41.
- Lawrence, P. (2005). *Nationalism: History And Theory*. Harlow: Pearson Longman.
- Özkırmı, U. (2000). *Theories of Nationalism A Critical Introduction*. New York: Palgrave
- Özkırmı, U. (2008). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Öztoprak, M. ve Akıllı, S. (2004). Etnisite Kuramları ve Eleştirisi. *Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi*, 28(1), 2-18.
- Poole, R. (1993). *Ahlak ve Modernlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Selçuk, S. S. (2011). Milliyetçilikler Üzerine Bir Literatür Taraması. *Journal of Yaşar University*, 23(6), 2855-3565.
- Schanapper, D. (1995). *Yurttaşlar Cemaati, Modern Ulus Fikrine Dair*. İstanbul: Kent Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A. D. (2004). *Milli Kimlik*. Bahadır Sina. Şener (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sollars, W. (1996). Theories of Ethnicity: A Classical Reader. W. L. Warner, P. S. Lunt (Ed.), *Ethnic, Ethical, Ethnicity, Ethnique: Entires From Oxford English Dictionary* içinde (2-10). New York: New York University.
- Şahin, K. (2009). Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik. *Akademik Bakış*, (12), 1-9.
- Şan, M. K. ve Öğür, B. (2016). Çok kültürlülük Söylemleri ve Milliyetçiliğin Dönüşümü. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 11(1), 131-142.
- Türk, E. (2016). Postmodernite ve Kültürel Farklılıkların Tanınması Bağlamında Çok Kültürlülük Tartışmaları. *The Journal Of International Social Research*, 9(42), 1155-1163.
- Yanık, C. ve Kara, M. (2016). Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern ve Milliyetçi Kuram ve Etno Sembolcü Milliyetçi Yaklaşım. *Çankırı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 559-582.
- Yeniçeri, Ö. (2011). *Bağımlılık Paradigmaları ve Türk Milliyetçiliği*. Ankara: Kripto Kitaplar.